

SITUAȚIA SOCIAL-ECONOMICĂ A SATELOR DEPENDENTE DE ORAȘUL BRAȘOV ÎN PRAJMA ANULUI 1848

de FLORIN SALVAN

La venirea sașilor în Țara Bîrsei, vechea populație românească a acestei regiuni era liberă. Dar condițiile particulare de cristalizare și dezvoltare a feudalismului în Țara Bîrsei au permis orașului Brașov să supună, alături de vechile comune românești libere, cît și pe cele cu populația mixtă, româno-maghiară.

În secolul al XIV-lea și al XV-lea un număr mare de sate românești sau mixte au ajuns în stăpînirea unor feudali particulari sași¹. Apoi, treptat, treptat, alături de aceste sate, cît și altele vor trece, în secolul al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea, din mîna feudailor particulari sași, prin donații, zălogiri sau cumpărări, în posesia directă a orașului Brașov².

Răpînd ultimele rămășițe de drepturi pe care și le mai păstrasera vechii locuitori liberi ai districtului, orașul își va exercita, din 1651, de cînd a cumpărat domeniul Branului cu satele aparținătoare, pînă la 1848, în mod absolut, drepturile sale de stăpîn feudal nelimitat, alături de supra iobagilor aflați pe acest domeniu și luați definitiv în stăpînire, cît și asupra pămîntului domenal³.

¹ Astfel, Fulkun era stăpîn peste Hăghig și satele din jur, magistrul Iacob, feudal sas, stăpînea Budila, Zizin, Tărlungeni, Purcăreni, Bran, Tohan, Zărnești și cătunul Cristian. Teel era domn peste Teliu. Alți *comesi* sași aveau posesiuni în alte sate (I. Podea, *Monografia județului*, Brașov, vol. I, 1938, p. 65).

² Satele Zărnești și Tohan, dăruite în anul 1395 de regele Sigismund preotului din Brașov, vor trece din mîna acestuia în posesia sașilor brașoveni. Satul Nou ajunge, printr-un act de donație din 1462, în proprietatea Brașovului. În anul 1500, regele Vladislav zălogește orașului Brașov cetatea Branului, Săcelele (cele șapte sate), Apașa și Crizbav. În anul 1499, sașii din Țara Bîrsei pun mîna pe ținutul Dobîrlăului, pe pădurea de la Teliu și Budila. Din timpul lui Matei Corvin, pînă la 1625, orașul Brașov a stăpînit și comunele Părău, Grid, Perșani, Holbav, Șercaia din districtul Făgărașului. În anul 1618, Brașovul cumpără comunele Vlădeni și Țîntari. În 1651, orașul Brașov cumpără de la Gh. Rákoczi II toate satele zălogite la 1500 de Vladislav cu suma de 15 000 florini. (I. Podea, *op. cit.*, p. 65—66; E. Micu, *Castelul Bran*, București, 1957, p. 25—27; I. Clinciu, *Din trecutul Branului*, în „Transilvania”, nr. 6, 1910, p. 402—407).

³ E. Micu, *op. cit.*, p. 26—27; I. Clinciu, *op. cit.*, p. 407.

Pe teritoriul vechiului district al Braşovului, mărginit la sud cu Țara Românească, la răsărit și nord cu comitatul Trei Scaune, la apus cu districtul Făgăraşului, se găseau, în preajma anului 1848, patru categorii de localități.

Cea mai importantă dintre acestea era, fără îndoială, oraşul Braşov, capitala districtului, important centru manufacturier și comercial¹.

A doua categorie de localități din Țara Birsei o constituiau cele 13 comune săsești libere² care au scăpat de iobăgie datorită privilegiilor primite de la regii maghiari și reinnoite mereu.

În grupa a treia intrau cele două sate militare ale primului regiment românesc de graniță, înființat în 1765³, Tohanul Vechi și Țințari. Locuitorii acestor sate erau soldați grăniceri. Numai cițiva dintre ei erau contribuabili, dar subordonați organelor militare locale⁴.

În fine, a patra categorie de localități din district o formau cele 14 sate supuse⁵ sau dependente de oraşul Braşov, risipite în Țara Birsei pe o arie geografică destul de întinsă. Între masivul Bucegi și Piatra Craiului se afla Branul, comună colectivă, de care aparțineau 13 sate („divizii“): Sirnea, Peștera (Coacăza), Fundata, Fundățica (cătun), Măgura, Toangheș (cătun), Mocciul de Jos, Mocciul de Sus, Şimon, Cheia, Sohodol, Poarta și Predeal⁶. La poalele Pietrei Craiului se găseau Zărnești și, nu departe de el, Tohanul Nou. Toate erau cu populație românească. La marginea de sud-est a depresiunii Țării Birsei, pe linia care desparte această depresiune de șirul munților Buzăului, se întindeau cele șapte sate cu populație mixtă, româno-maghiară, cunoscute și sub numele de Săcele: Baciul, Turcheș, Cernatu, Satulung, Tărlungeni, Purcăreni și

¹ Pentru dezvoltarea forțelor de producție capitaliste și pentru formarea capitalului comercial în Braşov în prima jumătate a secolului al XIX-lea, vezi: St. Imreh, *Despre începuturile industriei capitaliste în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1955; *Industria textilă din Braşov și Țara Birsei, catalog de documente*, vol. I, 1415—1820, întocmit de E. Moisuc, București, 1960; *Catalogul documentelor grecești de la Arhivele Statului din Braşov*, vol. I, cu un studiu introductiv de E. Limona și D. Limona, București, 1958; E. Limona și D. Limona, *Aspectele comerțului braşovean în veacul al XVIII-lea*, în *Studii și materiale de istorie medie*, vol. IV, 1960; F. Killyen, *Braşovul în preajma revoluției din 1848*, în *Studii și articole de istorie*, vol. I, 1956; V. E. Gologan, *Cercetări prioritare la trecutul comerțului românesc din Braşov*, Braşov, 1928; I. Hintz, *Stand der Privatindustrie der Fabriken, Manufakturern und Handlungen in Siebenbürgen im Jahre 1844*, în *Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, Band II/1, 1846; C. Maager, *Bericht der Handels- und Gewerbekammer in Kronstadt*, Braşov, 1853.

² 4 țirguri: Râşnov, Codlea, Feldioara, Prejmer și 9 comune: Cristian, Vulcan, Ghimbav, Hălchiu, Bod, Rotbav, Măieruş, Sînpetru și Hărman. Serviciul Arhivelor Statului Reg. Braşov, *Industria textilă din Braşov și Țara Birsei, Catalog de documente*, vol. II/2, 1834—1846, întocmit de E. Moisuc, p. 358—359 (în mss.).

³ *Industria textilă din Braşov și Țara Birsei. Catalog de documente*, vol. I, p. 31.

⁴ Serv. Arh. St. Reg. Braşov, *Industria textilă...* vol. II/2, 1834—1846, p. 359 (în mss.).

⁵ În original: *unterthänige*. Cercetarea noastră se ocupă doar de aceste sate.

⁶ Până la 1848, aceste sate au constituit o singură comună condusă de castelanul din Bran, ajutat de cîte un viceprimar în fiecare sat (I. Puşcariu, *Fragmente istorice*, III, Sibiu, 1904, p. 118—119).

Zizin. În partea de nord-vest a depresiunii Birsei, între munții Perșani și Olt, se aflau satele Vlădeni, cu populație românească, și Satul Nou, Crizbav și Apața, cu populație româno-maghiară¹. Dacă socotim satele brănene ca unități aparte, atunci numărul tuturor satelor dependente din Țara Birsei se ridică la 26.

După recensământul populației din anul 1838, ultimul înainte de revoluție, districtul Brașovului avea 86 961 de locuitori : 22 886 în orașul Brașov, 26 992 în satele săsești libere și 37 083 în satele dependente. Din cei 37 083 de țărani aserviți, 23 067 (62,20%) erau români, 12 395 (33,42%) erau maghiari și secui și 1 629 (4,28%) alte categorii (sași, țigani, străini)².

În preajma anului 1848, orașul Brașov, condus de un mănunchi de patricieni sași, era deci, nu numai cel mai însemnat centru manufacturier și comercial din sud-estul Transilvaniei, ci și cel mai mare proprietar feudal din Țara Birsei, care exploata aproape jumătate din populația districtului. El posedă un întins domeniu feudal, format din munți, păduri, pășuni, livezi, fînețe, văi, riuri, mori, pământ arabil și nearabil, care au aparținut odinioară populației băstinașe libere. Cea mai mare parte a munților care se întindeau de la sud-estul Țării Birsei, de la masivele Bucegi și Piatra Craiului, pînă la muntele Ciucașul, constituiau posesiuni ale orașului. Brașovul mai stăpînea și o bună parte a munților Perșani, teritoriul dinspre comunele Crizbav și Apața. În anul 1834, cînd s-a făcut o evaluare a pădurilor domeniiale, Brașovul posedă 131 157 jugăre de pădure, amestecată cu loc de pășune, livezi și teren arabil³. Orașul Brașov stăpînea, de asemenea, ca proprietar domeniial, numeroase sesii arabile, fînăț sau pășune, situate în aria satelor dependente, folosite de țărani supuși în schimbul anumitor obligații cu caracter feudal⁴.

Din punct de vedere administrativ, aceste sate erau supuse celor patru inspectori domeniiali⁵, organe magistraturale, care jucau un rol foarte important în menținerea satelor dependente în stare de iobăgie. Un alt instrument de oprîmire a țărănilor dependenți era tribunalul domeniial, for judecătorească alcătuit din șapte judecători, care hotărau în prima instanță, iar magistratul în apel⁶.

¹ Ungurii din satele dependente au fost colonizați în sec. XIV—XV de regii maghiari. În secolul XVI-lea au venit și secuii (I. Poștea, *op. cit.*, p. 53—55, 57).

² În anul 1849, populația districtului se prezenta astfel : Brașov : 19 823, satele săsești, 31 607, fostele sate iobăgești 37 265, total 88 695, Arh. st. Brașov, Recensământul populației din Brașov și Țara Birsei, ani extremi 1526—1917, întocmit de E. Limona, tabela II—III (în mss.).

³ E. Zaminer, *Geschichte des Waldwesens der königlichen freien Stadt Kronstadt*, 1891, p. 52—53; Fr. Schuster, *Die Törzburg und das Törzburger Dominium*, i. a. p. 12—13; Arh. st. Brașov, Actele magistratului, doc. nr. 4272/1848.

⁴ *Industria textilă...* vol. II/2., p. 329—330 (în mss.).

⁵ Primul cerc de inspecție cuprinde : Branul cu cele 13 sate, Tohanul Nou, Zărnești ; al doilea cerc : Vlădeni, Satul Nou, Crizbav și Apața ; al treilea cerc : Baciul, Turcheș, Cernatu, Sarcung ; al patrulea cerc : Tărlungeni, Purcăreni, Zizin. (*Industria textilă...* vol. II/2, p. 358—359, în mss.).

⁶ *Ibidem*.

Pe plan social, țăranii dependenți¹ din Țara Birsei se împărțeau în mai multe categorii sociale, și anume: *coloni*, *inquilini*, *extranei*, țișani și oieri înstăriți.

Dintre toate categoriile, cea mai numeroasă pătură socială de țărani supuși o alcătuiau *colonii*. Noțiunea de *colon* are același conținut social-economic ca cea de iobag². Din aproximativ 39 748 de locuitori existenți în anul 1847 în satele dependente³, 8 203 capi de familie⁴, adică circa 27 000 de locuitori erau *coloni*. Ei aveau loc de casă, grădină, un mic teren arabil și de fînaț⁵, și un anumit număr de vite. Pămîntul pe care-l foloseau *colonii* se numea pămînt colonic al sau sesie colonică⁶. Sesiile nu se puteau „destrăma” de către *coloni* prin vînzare. Dacă *colonii* ca uzufructuari încercau să vîndă părți din aceste sesii ca să-și procure bani, orașul Brașov, ca proprietar domonial, nu aproba astfel de acte⁷. El se temea că, dacă se îngustau sesiile colonice de fînaț și pășune prin vînzare, *colonii*, care se plîngeau adeseori că n-au pămînt destul, vor cere, pe de o parte, să li se reducă obligațiile față de oraș, iar pe de altă parte vor tăia pădurile domeniiale ca să-și mărească suprafețele de fînaț și pășune⁸. De aceea orașul nu confirma contractele de vînzarea terenurilor de fînaț. *Colonii* puteau, în schimb, să-și vîndă locurile de casă sau de curte⁹, magistratul și comunitatea centumvirală¹⁰ confirmînd astfel de acte¹¹, pentru că ele nu atingeau direct interesele orașului. Dar și în acest caz

¹ În original: *Unterthanen*.

² În anul 1785, Iosif al II-lea a înlocuit cuvîntul iobag cu cel de colon (L. Patachi, *Situația agrară a țăranimii dependente din Transilvania în anii 1848—1849*, în „Studii și articole de istorie”, IV, București, 1962, p. 110, nota 3).

³ Numărul de 39 748 de locuitori e calculat cu aproximație. Ținînd seama că în anul 1787 erau 21 976 de locuitori în satele supuse (I. Hintz, *Bevölkerungsverhältnisse im Kronstadter Distrikt nach der 1839-er Zählung*, în *Archiv des Vereins...* Band III, Heft, 1, 1847), iar în anul 1838 numărul lor crește la 37 083, rezultă că în anul 1847 erau circa 39 748 de locuitori. Recensămîntul s-a făcut în anul 1838, dar în unele sate din district el s-a încheiat la începutul anului 1839, de aceea I. Hintz dă anul 1839 ca an de recensămînt (Arh. st. Brașov, Act. mag., colecția Recensămîntul populației pe anul 1838, pach. I—II; Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației din Brașov și Țara Birsei, ani extremi 1526—1917, redactat de E. Limona, tabela I (în mss.).

⁴ St. Miklos, *Relațiile de producție în agricultura țărilor Birsei* (în mss.).

⁵ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4162/1838, 4589/1842, 24, 25, 645, 798, 1049, 1595, 1067/1843; 923/1844.

⁶ În original: *colonical Session*, Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 798, 1067, 1595/1843.

⁷ În anul 1842, negustorul Christodor Mumiali a cumpărat de la mai mulți coloni din Cernatu terenuri de fînaț ca să-și instaleze acolo o spălătorie de lînă. Comunitatea centumvirală nu a confirmat acest contract (Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4598/1842, 24, 25, 74, 297, 645/1843).

⁸ *Ibidem*.

⁹ În original: *Hofstelle, Wohnplatz, Wohnhof* (Act. mag., doc. nr. 4162/1838, 798, 1595/1843).

¹⁰ Magistratul era consiliul orășenesc. El era ales anual și avea atribuții politice, administrative, fiscale și judecătorești. Comunitatea centumvirală era formată din 100 de persoane. Ea era aleasă tot anual și avea atribuții administrative, politice și financiare. Consiliul celor 100 era un for districtual.

¹¹ În anul 1838, negustorul C. Ioanovici a cumpărat de la un colon din Zărnești un loc de curte ca să-și instaleze o mașină de tors. Comunitatea centumvirală a aprobat

orașul avertiza pe *coloni* că aprobă astfel de acte numai cu condiția să se respecte dreptul de proprietate al domnului de pământ¹.

Colonii se ocupau cu agricultura și creșterea vitelor, îndeosebi a oilor. În funcție de condițiile solului, cultivau porumb, grâu, seară, orz, ovăz, mei, hrișcă, in, cînepă, cartofi, fasole și diferite legume². În satele brănene, pământul fiind pietros, nu se cultiva porumb sau grâu, ci numai orz, ovăz și cartofi, rareori grâu de primăvară. Ocupația principală a brănenilor a fost întotdeauna creșterea vitelor³. Tehnica prelucrării pământului era înapoiată, oglindind gradul nedezvoltat al forțelor de producție. Pînă la 1840, în satele brănene nici nu existau căruțe cu patru roți.

Atît terenul arabil, cît și cel de fînă folosit de *coloni* împreună cu celelalte categorii de țărani supuși era destul de puțin, insuficient, în raport cu numărul țăranilor dependenți și cu nevoile vieții zilnice.

În anul 1848 nu s-au putut însămînța decît 17 637 de găleți de sămînță pe întreg teritoriul arabil folosit de toate categoriile de țărani supuși. Tot în același an, *colonii* nu au putut aduna decît 24 525 de căruțe de fîn de pe terenul de fînă pe care-l foloseau⁴.

Dacă calculăm cantitatea de recoltă care se obținea pe aceste terenuri, avem o imagine edificatoare despre condițiile grele în care trăiau țăranii supuși orașului Brașov. În anul 1847, unui *colon* cap de familie din comunele Tărlungeni, Zizin, Vlădeni, Baci, Cernatu, Turcheș, Tohanul Nou, Zărnești, Purcăreni îi revenea o suprafață mică de pământ arabil, care putea produce o recoltă ce varia între 0,72 și 2,86 găleți de sămînță, calculată pe *colon* cap de familie. Dacă se împarte cantitatea aceasta de sămînță la numărul membrilor de familie, socotind trei-patru membri de familie, obținem o cantitate foarte mică de recoltă. Chiar și pământul celor trei sate, Crizbav, Apața și Satu Nou, care posedau sesii ce produceau o recoltă de 5,14, respectiv 7,85, 9,51 găleți de sămînță pe *colon* cap de familie era, totuși, insuficient. Aceeași situație era și în ceea ce privește fînăul. În 10 comune, de pildă, — Cernatu, Turcheș, Baci, Tărlungeni, Zizin, Satulung, Crizbav, Vlădeni, Apața, Satu Nou — un *colon* cap de familie dispunea de un teren de fînă pe care se puteau produce între 0,30 și 2,30 căruțe de fîn pe *colon* cap de familie. Situația nu era mai bună nici în privința vitelor. Tot în 1847, în toate comunele supuse se găseau 3 793 de vite de tracțiune, 3 570 de vaci, 3 724 de juninci și mînzați, 1 414 oi, 1 347 de capre, 502 porci și 184 de stupi. Raportînd numărul vitelor pe familii, ar veni o vită de tracțiune pe familie, cîte o

aceasta. (Act mag., doc. nr. 4162/1838). Comunitatea centumvirală a aprobat, de asemenea, contractul încheiat în anul 1842 de negustorul Chr. Mumiali cu unii coloni din Cernatu pentru cumpărarea unor locuri de curte de la aceștia. (Act. mag., doc. nr. 798, 1049, 1595/1843, 923/1844; *Industria textilă...* vol. II/2, p. 330).

¹ Confirmînd un astfel de contract, magistratul sublinia: „*Salvo jure domini terrestris et proprietatis fundorum ad dominium terrestris spectantis*” (Act. mag. doc. nr. 1595/1843).

² Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848.

³ C. C. Mușlea, *Fondul Brăn*, p. 389.

⁴ St. Miklos, *op. cit.*

vacă și un mînzat la două familii, cîte o capră sau o oaie la 13 familii. Numărul porcilor și al stupilor era mult mai mic¹.

Lipsa de pămînt a îndemnat pe *coloni* să caute și alte ocupații. O statistică din 1830 arată că toți *colonii* cu vite de tracțiune din comunele Purcăreni, Tărlungeni și Zizin erau și negustori de lemne. Cei mai mulți se aflau însă în Vlădeni, Apața și Crizbav, între 90 — 114. În Satulung, Cernatu, Turcheș și Baciul numărul lor oscila între 16 și 31. Aproape în toate comunele dependente se găseau, în același an, un anumit număr de căruțași, care transportau produsele locale atît în interiorul Ardealului, cît și afară, în Țara Românească, Moldova, Ungaria și Austria. Cei mai mulți erau, în 1830, tot în Vlădeni, 130, apoi în Turcheș, 61, Satul Nou, 30. În celelalte comune, numărul lor era mai redus, între 8 și 23². Dar o dată cu introducerea navigației pe Dunăre scade și numărul cărușilor săceleni și zărneșteni care mergeau cu căruțele încărcate cu mărfuri pînă la Pesta și Viena³.

A doua categorie de țărani dependenți o formau *inquilinii* sau jelerii. Ei erau țărani săraci. Unii aveau un loc mic de casă și grădină. Nu posedau teren arabil sau de fînaț și nici vite. Unii aveau doar cîte o vită de tracțiune, de obicei un cal⁴.

A treia categorie de țărani dependenți o constituiau *extraneii*. Aceștia erau locuitorii veniți în sat din altă parte. Numărul lor era destul de mic. Nu aveau vite și posedau doar un lot arabil foarte mic.

A patra categorie de țărani dependenți o formau țiganii. Ei n-aveau nici un fel de pămînt sau vite⁵.

Ultimele trei categorii de țărani dependenți, adică jelerii, străinii și țiganii numărau, în 1847, cam 3 000 de capi de familie. Ei se îndeletniceau cu negoțul de vite și de lemne, făceau oale, cărămizi, doage, var sau practicau diferite munci sezoniere întîmplătoare⁶.

A cincea categorie de țărani dependenți o constituiau oierii înstăriți, care se găseau mai ales în cele șapte sate săcelene și în satele brănene. Deși, cu cît ne apropiem de anul 1848, numărul acestor oieri scade treptat⁷, totuși, în deceniul premergător revoluției, se afla încă un anumit număr de țărani înstăriți, cu turme bogate de vite. Astfel, între 1843 și 1846, în cele șapte sate (Săcele) se găseau 1 514 țărani înstăriți⁸. Unii dintre aceștia, ca Moise Ciuta, Radu Moroianu din Satulung și N. Burduloi din Cernatu etc. aveau chiar mii de oi⁹. Oierii din cele zece sate

¹ Calculele sînt făcute de autor după St. Miklos, *op. cit.*

² Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației din Brașov și Țara Birsei, întocmit de E. Moisuc, p. 46—47, 51 (în mss.).

³ *Industria textilă...* vol. II/2, p. 369.

⁴ Arh. St. Brașov, Tabelele de rectificare pe anul 1847; L. Patachi, *op. cit.*, p. 112.

⁵ Arh. St. Brașov, Tabelele de rectificare pe anul 1847.

⁶ *Ibidem*, Recensămîntul populației din Brașov și Țara Birsei, ani extremi, 1526—1917, redactat de E. Moisuc, (în mss.); St. Miklos, *op. cit.*

⁷ Vezi St. Metes, *Păstori ardeleni*, în *Anuarul Institutului de istorie națională*, vol. III, Cluj, 1924—1925.

⁸ St. Miklos, *op. cit.*

⁹ Arh. st. Brașov, Tabelele de rectificare pe anul 1846, pach. L. C. IV/12, L IX/21.

brănene, mai puțini la număr decât în Săcele, aveau turme de vite mult mai reduse. Tabelele de rectificare¹ ale anului 1837 ne arată, de exemplu, că nici un oier din satele brănene — Șimon, Moeciul de Sus, Moeciul de Jos, Sirnea, Peștera, Măgura — n-avea peste 500 de oi, media oilor țărănilor înstăriți de aici fiind între 100 și 300 de oi². În comparație cu numărul total al populației din satele posesionale, numărul acestor oieri era, totuși, destul de redus și limitat mai ales la unele comune muntoase. În unele comune, ca Apața, Satu Nou, Crizbav, Tohanul Nou, Zărnești și Vlădeni, nici un *colon* sau *inquilin* nu a ajuns oier înstărit. Cu toate acestea, magistratul brașovean, care avea tot interesul să ascundă exploatarea multilaterală pe care o exercita asupra populației româno-maghiare din comunele domeniiale, susținea neîntemeiat că întreaga populație a acestor comune avea o situație materială înfloritoare în urma nenumăratelor scutiri de obligații și favoruri repetate pe care el le-ar fi făcut, chipurile, țăranilor dependenți³. Actele contemporane arată însă că numai o pătură subțire de țărani supuși, formată din acești oieri înstăriți, din coloni proprietari de pive, dregătorii satelor, mici meșteșugari rurali, aveau o situație materială, într-adevăr, mai bună. În schimb, marea majoritate a colonilor, jelerilor, străinilor etc., neavînd pămînt și vite destule, gemea sub povara obligațiilor feudale pretinse de magistratul orașului. Nu se poate considera deci un aspect social particular drept un fenomen general, existent în toate satele dependente.

Inițial, oierii înstăriți au fost *coloni* sau *inquilini*. Dar unii dintre ei, exploatînd în diferite feluri pe alți țărani supuși, au reușit să-și cumpere oi și vite mai multe, diferențiindu-se, astfel, de masa celorlalți țărani dependenți. Inegalitatea de avere, ca punct de plecare al procesului de diferențiere în sinul țărănimii supuse se manifesta aici prin posedarea unor turme mari de oi și vite de către o parte a țărănimii dependente. În vederea stabilirii unei taxe mai mari pentru țărani înstăriți, magistratul ținea o evidență aparte, tabele de rectificare separate pentru vitele pe care le dețineau oierii înstăriți, și altă evidență, obișnuită, pentru ceilalți țărani. Specificarea calității de *colon* sau *inquilin* făcută în tabelele de rectificare, în dreptul fiecărui oier înstărit, ne arată nu numai originea acestora, ci și faptul că, în relațiile cu magistratul, acesta considera pe țărani înstăriți tot ca țărani supuși, cu obligații feudale, dar mai sporite, în raport cu numărul de vite.

Materiile prime pe care le aveau la îndemîină țărani din aceste sate, lîna, inul, cînepa, pieile, lemnul etc. se prelucrau în cea mai mare parte în aceeași gospodărie în care se produceau. Predomina, ca atare, peste tot, meșteșugul sătesc, legat de agricultură și creșterea vitelor practicat în cadrul industriei casnice. O statistică din 1830 și 1832 arată, bunăoară, că toate femeile din comunele Tărlungeni, Purcăreni, Zizin și Satulung

¹ Rectificarea era operația care se făcea prinăvara în toate comunele supuse, pentru constatarea averii mobile și imobile, după care se stabilea impozitul pe venit.

² Arh. St. Brașov, Tabelele de rectificare pe anul 1839, pach. LXXXIII/7.

³ *Ibidem*, fond. Act. mag., doc. nr. 3161/1848; cf. F. Killyen, *op. cit.*, p. 186—187, nota. 14.

torceau diferite fire de in, lână, cînepă, bumbac, numai pentru nevoile casei¹.

Treptat, treptat însă, se dezvoltă și procesul de separare a industriei casnice de agricultură. Inceput încă în secolul al XVIII-lea în unele sate dependente, el se afirmă tot mai mult în prima jumătate a secolului al XIX-lea, mai ales în sfera industriei textile².

Țăranii supuși, mai ales cei din Săcele, confecționau toale, sarici, stofe de lână, zeghe, nu numai pentru nevoile casnice, ci și pentru piață. Aceste produse, și mai ales zeghea, un postav țărănesc, erau foarte căutate pe piață la târgurile săptămînale din Brașov, Prejmer, Codlea, Tohan și Rîșnov, îndeosebi de către populația săracă, pentru că era mai ieftină și mai bună decît produsele oferite de meșteșugarii breslași din Brașov³. Fiind așa de căutate, unii coloni au început să facă comerț cu aceste produse, cumpărîndu-le direct de la producători și apoi vînzîndu-le, mai scump, pe piață. Producînd pentru piață, meșteșugarii textiliști din Săcele, precum și colonii negustori de astfel de produse contribuiau la creșterea comerțului, la mărirea veniturilor vamale, la dezvoltarea pieței interne⁴.

Amenințată de concurența meșteșugarilor rurali, nebreslași, breasla țesătorilor din Brașov cerea neconținut magistratului să interzică accesul micilor producători rurali de zeghe la târgurile săptămînale⁵.

Lupta aceasta dintre meșteșugarii breslași brașoveni și țesătorii săceleni, nedespărțiți complet de agricultură, pentru cucerirea pieței a durat ani în șir. Încă în 1819 magistratul brașovean, sub presiunea țesătorilor breslași, a interzis săcelenilor să mai vîndă zeghe la târgurile săptămînale, admițîndu-le s-o vîndă doar la cele anuale. Magistratul justifica astfel măsura luată: „Locuitorii români sînt în stare să se hrănească și cu munca agricolă și cu cea de salahor“⁶.

Țăranii dependenți plîngîndu-se guvernului Transilvaniei împotriva acestei hotărîri, acesta a ordonat magistratului să revină asupra măsurii luate⁷.

Inmulțirea pivelor în preajma anului 1848 e un indiciu al creșterii producției de zeghe în satele supuse. Tot mai mulți coloni cer, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, aprobări de la magistrat să-și construiască pive noi sau să le repună în funcțiune pe cele reparate⁸. În anu. 1830, în Zărnești erau trei pive de zeghe, trei dîrste de toale și un joagăr⁹. În anul 1846, în Satulung erau trei pive¹⁰, în Turcheș una, iar în Tărlun-

¹ Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației din Brașov și Țara Bîrsei, p. 51, (în mss.).

² *Ind. textilă...*, vol. I, p. 31—32; V. G. Gologan, *Cercetări privitoare la trecutul comerțului românesc din Brașov*, București, 1928, p. 27.

³ *Ind. textilă...*, vol. I, p. 551—552, 547, reg. nr. 2121, 2143, 2144.

⁴ *Ibidem*, p. 545—546, reg. nr. 2112, 2116.

⁵ *Ibidem*, p. 547, reg. nr. 2121.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, p. 548, reg. nr. 2129.

⁸ *Ibidem*, p. 31—32, *Ind. textilă...* vol. II/1, p. 185 (în mss.).

⁹ Arh. st. Brașov, Recensămîntul populației... p. 51 (în mss.).

¹⁰ *Ibidem*.

geni erau o dîrstă, o pîvă de zeghe și două mori de măcinat prevăzute și cù pive¹. Cele mai multe erau în Bran. În 1848 se găseau 11 dîrste, 13 pive și patru joagăre².

Încă de la începutul secolului al XIX-lea se dezvoltase în Săcele și meșteșugul tăbăcării. Aici erau mai multe familii de tăbăcari săceleni, țărani, cu experiență îndelungată în practicarea acestui meșteșug sătesc, ca Gh. Goaga, Voicu Ciopală, Ion Cristoloveanu-Bîlea, Ion Cîrstocea, frații Pascu și Ion Ieremia Buzatu și alții, care se întovărășeau cu marele negustor grec N. Țumbru. Acesta le punea la dispoziție capital cu care tăbăcarii săceleni cumpărau piei brute din Valahia, pe care le vindeau apoi, prelucrate, pe piața internă a Transilvaniei sau chiar și în Viena, realizînd cîștiguri însemnate. Tăbăcarii săceleni făceau, totodată, comerț și cu lînă și porci, mărfuri cumpărate din Țara Românească³.

Producînd nu numai pentru nevoile casei, ci și pentru piață, pentru schimb, colonii proprietari de pive, țesătorii rurali de zeghe, tăbăcarii, negustorii de vite, negustorii de lemne din Săcele sînt purtătorii noilor relații de producție capitaliste. Ei se „desțăărănesc” pe măsură ce crește volumul acestor îndeletniciri.

Între anii 1831 și 1837 activa în Bran un mare negustor de sat, Sterie Trandafir. Acesta făcea negoț pe scară întinsă cu cereale și băuturi, avînd în același timp și o prăvălie în Bran. El aproviziona pe castelanul Bokros Andrei, care era totodată și negustor, cu porumb, vinuri și rachiuri aduse din Țara Românească, pe care acesta le comercializa. Negustorul Sterie Trandafir aducea băuturi și pentru cîrciumarul Mozer din Bran, precum și cereale și băuturi pentru provizorul arendaș. Volumul afacerilor comerciale practicate de acest mare negustor grec se oglindește în cîteva cifre. În anul 1832 a adus 164 424 ocale de porumb din Țara Românească. Între anii 1834 și 1835 a procurat vin și rachiu pentru cîrciumarul Mozer în valoare de 4 580 de florini. Arendașului i-a adus, între anii 1834 și 1836, vin și rachiu în valoare de 15 385 de florini. De la castelan a încasat pentru mărfurile aduse între anii 1831 și 1837 suma de 10 489 de florini. De la cîrciumarul Mozer a ridicat suma de 13 623 de florini pentru că l-a aprovizionat cu mărfuri în perioada 1834—1837. În catastiful său de socoteli, el nota uneori nu numai cantitatea de mărfuri cumpărate și vîndute cu prețul respectiv, ci și cîștigul realizat. Așa, de exemplu, în februarie 1837, preciza că a cumpărat din Craiova 667 de măsuri de vin roșu, din care a vîndut cîrciumarului 113,5 măsuri de vin, cu 3 florini măsura, realizînd un cîștig de 37 de florini. Tot acolo mai nota că a încasat de la cîrciumarul Mozer suma de 1 800 de florini pentru arenda morii și cîrciumii⁴.

¹ *Ind. textilă...*, vol. II/3, p. 422.

² Arh. st. Brașov, fond. Act. mag., doc. nr. 4272/1848.

³ E. Limona și D. Limona, *Catalogul documentelor grecești*, vol. II, p. 3; Arh. st. Reg. Brașov, *Recensămîntul...*, p. 47, 51.

⁴ Cat. doc. grec., vol. II, p. V—VI, 369—379.

Castelanul, provizorul arendaș, negustorul Sterie Trandafir și circiumarul Mozer din Bran acumulasu unele importante, capital comercial prin exploatarea maselor țărănești din Bran și din împrejurimi.

Unii negustori brașoveni, avînd tendința de a deveni și industriași, căutau să-și deschidă ateliere manufacturiere pe teritoriul satelor dependente, aproape de sursa de aprovizionare cu materii prime. Încă în anul 1818 funcționa în satul militar Tohanul Vechi o manufactură de postav a marelui negustor C. Boghici¹. Bogatul negustor brașovean C. Ioanovici a cumpărat în anul 1838 o gospodărie de colon în Zărnești ca să-și instaleze acolo o mașină de tors, iar negustorul grec Chr. Mumiali, stabilit cu 20 de ani în urmă în Țara Birsei, a cumpărat mai multe locuri de casă și finaț în Cernatu, ca să-și instaleze acolo o filatură de lînă².

În ierarhia socială a districtului Brașov, țăraniii supuși se situau pe o treaptă social-politică inferioară față de calitatea privilegiată a populației libere din Brașov și din cele 13 sate săsești fără sarcini feudale.

Urbariile, tabelele de rectificare și contractele dearendă, care stabileau relațiile dintre țărani și patriciatul săsesc, ne arată că țăraniii erau supuși, în cazul nostru, nu unor proprietari feudali particulari, ci orașului Brașov; aceasta nu implică o situație mai bună pe plan material decît a iobagilor de pe domeniile particulare. Actele amintite mai sus scot în evidență faptul că iobagii Brașovului erau obligați la numeroase sarcini feudale în natură, în bani etc., cu nimic mai ușoare decît ale altor categorii de iobagi. Esența relațiilor social-economice dintre țăraniii supuși și orașul Brașov era aceeași ca peste tot unde găsim feudali și iobagi: exploatarea țărănilor din aceste sate de către patriciatul săsesc brașovean. Dar forma în care exploata Brașovul pe țăraniii dependenți îmbrăca unele aspecte particulare, specifice raporturilor posesionale din Țara Birsei.

În timp ce în deceniile premergătoare anului 1848, iobagii de pe domeniile particulare prestau 104 zile de robotă pe an pentru domnul de pămînt, fapt stabilit și în legea agrară votată de dieta ardeleană din 1846/1847³, țăraniii dependenți de Brașov, încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și pînă la 1848, răscumpărau zilele de robotă prin anumite taxe prevăzute în contractele dearendă dintre arendași și magistratul orașului. Aceste taxe variau de la comună la comună, după cum se putea înțelege arendașul respectiv cu magistratul, în unele comune ele fiind mai ridicate, în altele mai scăzute. Taxa diferea după situația socială și civilă a fiecărui țaran dependent. Astfel, taxa pe care o plăteau colonii oscila, în aceste comune, între 0,50 florini și 2,16 florini, cea pe care o plăteau jelerii, între 0,50 și 1,08 florini, iar cea pe care o achitau țiganii, între 0,50 și 1,00 flo-

¹ *Industria textilă...*, vol. I, p. 573, reg. nr. 2071.

² Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4162/1838, 797, 1040, 1595/1843, 923/1844; *Industria textilă...*, vol. II/2, p. 262—263, 330.

³ St. Meș, *Viața agrară, economică a românilor din Ardeal și Ungaria, documente contemporane*, vol. I, 1508—1820, București, 1921; L. Pataki, *op. cit.*, p. 114; Arh. st. Brașov, Colecția de urbanii: G. Bariț, în „Gazeta de Transilvania”, nr. 52/1844; V. Chereșteșiu, C. Mureșan, E. Marica, *G. Bariț, Scrieri social-politice*, Editura politică, București, 1962, p. 82.

rini. Văduvele colonilor și jelerilor plăteau o taxă între 0,15 și 0,30 florini, iar ale țiganilor, o taxă fixă de 0,15 florini¹.

Acceptarea răscumpărării robotei în bani de către magistratul brașovean, în urma luptei duse de țărani din cele șapte sate², nu trebuie înțeleasă ca un act de mărinimie a patriciatului sășesc față de țărani dependenți, cum afirmă acesta în anul 1848, ca să ascundă exploatarea pe care o exercita asupra țăranilor supuși³, ci ca o expresie a tendinței din ce în ce mai accentuate a cercurilor patricienilor sași îmburgheziți de a acumula sume de bani tot mai mari, necesare schimbului de mărfuri. De altfel, taxele acestea nu erau mici în raport cu valoarea banilor de atunci. Dacă ținem seama că țărani dependenți mai aveau și alte sarcini, vedem că nu era de loc ușor pentru ei, care dispuneau de mijloace materiale destul de reduse, să-și procure banii necesari achitării acestor taxe.

O altă obligație pe care o aveau țărani dependenți era aceea de a da dijmă din diferite produse agricole, horticoale sau animale, în funcție de specificul produselor care se cultivau în fiecare sat. Astfel, țărani din satele Apața, Crizbav, Satu Nou, Tohanul Nou, Zărnești, Baci, Turcheș, Cernatu, Satulung, Purcăreni, Zizin, Tărlungeni, Vlădeni și satele brănene, dădeau dijmă din: grâu, orz, ovăz, seacă, porumb, sămînță de cînepă, cînepă, cartofi, paie și pleavă. Pe lângă aceste produse achitate, cum se vede, de toate comunele supuse, unele sate mai dădeau dijme și din alte produse, ca: fasole (Cernatu, Satulung, Satu Nou, Crizbav, Vlădeni, Apața), varză (Purcăreni, Satulung, Cernatu, Turcheș, Baci, Zărnești, Tohanul Nou, Apața), în și sămînță de în (Purcăreni, Zărnești, Satu Nou, Crizbav), hrișcă (Apața, Crizbav, Satu Nou, Vlădeni, Baci, Turcheș, Cernatu, Satulung, Purcăreni, Tărlungeni, Zizin), mei (Apața, Crizbav, Satu Nou, Satulung, Purcăreni, Tărlungeni), sfeclă (Purcăreni, Zărnești, Apața), mazăriche (Satulung, Tărlungeni, Apața, Tohanul Nou), mazăre (Crizbav, Satu Nou), dovleac (Purcăreni, Zărnești, Vlădeni, Apața), linte (Crizbav), ceapă însămințată, ceapă răsădită, usturoi (Apața), dijmă din stupi (Satu Nou, Crizbav, Apața, satele brănene), dijmă din miei (Satu Nou, Crizbav, Apața, satele brănene), dijmă din brînză (Apața, satele brănene), unt (satele brănene)⁴.

Deși conscripția urbanială din anul 1819 stabilea să nu se ia dijmă din cartofi și legume⁵, orașul Brașov dijmua, cum se vede, și aceste produse. E interesant de remarcat că valoarea dijmei achitate de satele brănene între anii 1830 și 1840 a crescut an de an, de la 1 586 la 2 955 florini, ceea ce oglindește, nu atât procesul creșterii prețului produselor dijmuite, cât mai ales sporirea cantităților dijmuite⁶.

¹ Arh. st. Brașov, Colecția urbanială pe anii 1780, 1819; *Rechtstage des ehemaligen Försburger Dominiums*, p. 48—49; Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă și închiriere*, inventar redactat de E. Limona, p. 41—43, 47, 49—50, 52, 53—56, 60—62—66, 67—68, 71—72 (în mss.).

² *Rechtstage...*, p. 48.

³ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 3160/1848; F. Killien, *op. cit.*, p. 186—187, nota 14.

⁴ Arh. st. Brașov, act. mag., doc. nr. 4272/1848.

⁵ *Ibidem*, Conscripția urbanială din anul 1819, Colecția urbanială.

⁶ *Ibidem*, Act., mag., doc. nr. 4272/1848.

Țăranii se plîngeau că arendașii lăsau adeseori timp îndelungat, recolta pe cîmp, ordonînd dijmuirea ei numai cînd aveau poftă, fără să țină seama că țăranii supuși sufereau în felul acesta pierderi însemnate de produse. În anul 1847, iobagii brăneni se plîngeau magistratului că arendașii „cînd ies la dijmuit, ies tot duminica și sărbătoarea, ca nu cumva să poată duce colonul dijma în natură”¹.

Dacă comparăm dijmele pe care le dădeau țăranii dependenți de Brașov cu cele pe care le achitau iobagii din cîteva comune de pe domeniile particulare din ținutul Făgărașului în anii 1819—1820, dijme rămase, în general, aceleași pînă la votarea legii agrare din 1846—1847, constatăm că iobagii brașoveni n-aveau o situație privilegiată sub acest raport. Ba am putea spune că, în timp ce iobagii din comunele Hîrseni, Drăguși, Sîmbăta de Sus, Cuciulata, Berivoiu-Mare, comune cu fertilitate asemănătoare cu cea din satele supuse din Țara Birsei, dădeau dijma numai din grîu, secară, cucuruz, mei, ovăz, orz, cînepă, cartofi, fasole, miei, stupi, porcii, țăranii dependenți de orașul Brașov erau obligați să mai dea dijme și din alte produse, arătate mai sus².

Toți țăranii dependenți de orașul Brașov erau obligați să achite anumite taxe, în funcție de venitul pe care-l aveau. Astfel, colonii, jelerii și străinii plăteau o taxă sau o dare pe avere numită *facultatum*, după suprafața de pămînt arabil sau de fînaț, după numărul vitelor, adică după venitul particular net. Tabelele de rectificare din anul 1847 arată, bunăoară, că această taxă se achita după orice bucățică de pămînt arabil sau fînaț, oricît de mică era și chiar și după o singură vită. Numai țiganii nu plăteau această taxă, fiindcă ei nu aveau pămînt și vite.

Dacă posedau o parcelă oricît de mică de pămînt, atunci nu făceau excepție nici ei. Și vitele cumpărate de coloni după efectuarea rectificării se impuneau. Văduvele *colonilor, inquilinilor*, plăteau de asemenea acest impozit public pe avere³. O altă taxă pe care o plăteau colonii, jelerii, străinii și țiganii, precum și văduvele acestora era taxa pe cap de locuitor numită *capitis* sau contribuția regească⁴. Chiar și un *miserabilis*, adică țăranul cel mai sărac, care nu avea decît forța sa de muncă, era obligat să achite un impozit care se chema taxa protecțională, *protectionaliter*, de 18 creițari pe cap de familie. Se mai plătea și sidoxia, o taxă pe cap de familie, introdusă în 1784 de Iosif al II-lea pentru plata episcopului ortodox și a vicarului⁵. Satele brănene mai plăteau și alte taxe: taxa pentru fiecare vitel, de 9 creițari, pentru fiecare car de fîn cosit pe livezile domeniiale, 4 creițari, pentru folosirea celor 20 de munți, 1,40 florini, pentru iernatul oilor; colonii care aveau pive, dîrste, joagăre plăteau o taxă de 8,20 florini anual pentru fiecare piuă. Această taxă din urmă se

¹ C. C. Mușlea, *op. cit.*, p. 396.

² St. Meteș, *op. cit.*, p. 261—263, 268—269, 271—277, 278—284, 288—290, 294—299, 301—303; L. Pataki, *op. cit.*, p. 114—115; Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848.

³ St. Miklos, *op. cit.*; Toth Zoltán, *Mișcările țărănești din Munții Apuseni pînă la 1848*, p. 113.

⁴ C. C. Mușlea, *op. cit.*, p. 396.

⁵ *Ibidem*.

achita și de colonii din celelalte sate¹. În anul 1847, *colonii, inquilinii*, străinii și țiganii din Săcele, Bran, Zărnești, Vlădeni, Crizbav, Apața și Satu Nou au achitat magistratului suma de 30 966 florini, reprezentând impozitul pe avere, împreună cu celelalte taxe².

Printre formele constringerii extraeconomice practicate în Țara Birsei era, mai întâi, obligația de a transporta anumite lemne de foc. Unii duceau lemne pentru școala săsească din Brașov, alții pentru armată, alții pentru magazia de lemne a orașului de unde se vindeau populației. O parte din aceste lemne erau numite „lemne de Crăciun”. Fiecare *colon* care avea o vită de tracțiune era obligat să transporte gratuit o anumită cantitate de lemne după numărul vitelor³ pentru autoritățile civile din oraș⁴. În anul 1848, satul Zărnești trebuia să predea 104 stînjeni, Vlădeni 109 stînjeni, Crizbav 107 stînjeni, Apața 120 stînjeni, Satu Nou 207 stînjeni⁵.

Țăranii suportau în același timp toate cheltuielile satului, care nu erau așa de mici. În aceste cheltuieli intrau și toate deplasările la oraș ale birăilor, pîrgarilor, precum și salariul notarului⁶.

Colonii erau constrinși apoi să facă cărăușie pe seama magistratului sau arendașului, să facă munci cu palmele sau cu carul pentru repararea drumurilor, podurilor, morilor, iazurilor, să curețe pădurile domeniiale de lemne uscate etc.⁷. Brănenii trebuiau să cosească iarba, să adune și să pună finul în clăi, dădeau jeleri pentru împrejurirea grădinii cetății, mai făceau munci pentru întreținerea iazurilor de la dirste, jăgăre. Aprovizionau castelul și casa vămii cu lemne de foc, mergeau o dată sau de mai multe ori pe săptămînă la Brașov pentru aducerea alimentelor pe seama castelanului și angajaților castelanului, cărau nuiiele, pietre pentru castel⁸.

O altă formă de constringere extraeconomică practică frecvent în Țara Birsei era pedepsirea corporală a țaranului.

Astfel, arendașul posesiunii Zărnești, M. Dück, amenința adeseori pe țărani că va bate pe porcarii satului dacă vor mai mîna porcii în munți la ghindă și jir⁹. Țăranii din Zărnești se plîngeau adeseori împotriva preotului cămătar N. Comșa și a altor oameni bogați din sat care-i torturau cu grosul. „Aproape de ulița mare din Zărnești, arătau ei, era un gros mare de țag cu găuri și toată bunăvremea erau acolo oameni și femei cu picioarele în butuci, de nu puteau mișca, iar cei care treceau se înfiorau”¹⁰. Tot în Zărnești, un alt preot a pedepsit un *colon* să i se pună zgardă de fier și

¹ Arh. st. Brașov, doc. nr. 4272/1848; C. C. Mușlea, *op. cit.*; Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă și închiriere*, inventar redactat de E. Limona, p. 55, 71—72 (în mss.).

² Calcul făcut de autor, după St. Miklos, *op. cit.*

³ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848. *Contracte de arendă și închiriere*. Inv. red. E. Limona, p. 41—42, 47, 50, 60, 64 (în mss.), *Rechtstage...* p. 51—52.

⁴ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848; C. C. Mușlea, *op. cit.*, p. 401.

⁵ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 4272/1848.

⁶ C. C. Mușlea, *op. cit.*, p. 400.

⁷ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 2251, 3327/1848, *Rechtstage...*, p. 53—54.

⁸ Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă și închiriere*, inventar redactat de E. Limona, p. 55—57 (în mss.); I. Clinciu, *op. cit.*, p. 408.

⁹ C. C. Mușlea, *Protopopul Bratu și fiul său Nicolae*, Brașov, 1936, p. 20.

¹⁰ *Ibidem*, p. 60.

să fie ținut astfel legat cu un lanț de fier de un pom din curtea bisericii timp de două ore, în văzul și batjocura oamenilor, pentru că țăranul nu a putut plăti o cupă de undelemn pentru biserică, adică pentru preot¹.

Colonii și inquilinii nu aveau voie să țină cârciumi, să deschidă mori, măcelării, să fiarbă rachiul, să țină târguri, să vîneze, să pescuiască sau să strîngă jir, acestea fiind considerate ca drepturi exclusive ale orașului².

O formă de imunitate practică în Țara Birsei era scutirea unor contribuabili fruntași din sat — ca primarii, jurații, dascălii, măcelarii, cârciumarii, păzitorii de cîmp și văduvele acestora — de plata impozitelor pe avere și de celelalte taxe, făcînd să cadă toate sarcinile pe umerii celor săraci³.

Exploatarea celor aproape 40 000 de țărani dependenți, români și maghiari, de către orașul Brașov era dublată de cea austriacă, țăranii fiind obligați să dea provizii pentru armată, să facă transporturi, să încartiruiască soldați⁴.

Chiar sumarul tabloului al obligațiilor și restricțiilor pe care am văzut că le aveau țăranii supuși față de orașul Brașov ne arată că modificările făcute prin urbariile din 1769, 1780, 1819—1820 nu au adus îmbunătățiri esențiale în viața țăranilor supuși. În realitate, toate modificările acestea au menținut în aceeași stare marea proprietate domeniială, care stătea la baza raporturilor de producție dintre coloni etc. și patriciatul sășesc, cît și principalele sarcini feudale⁵.

Obligațiile pe care le aveau țăranii dependenți față de orașul Brașov erau atît de grele, încît țăranii nu le puteau suporta. În plîngerile pe care le înaintau autorităților întîlnim accente de amărăciune ca acestea: „ne ajunge, spuneau colonii din comuna Șirnea, în 1830, cît sîntem de necăjiți cu dădiile împărătești grele și cu scumpetea”. Brașovenii și zărneștenii spuneau adeseori revoltați: „ne omoară cu taxele și cu comisiile”⁶. Chiar și unele organe oficiale sînt silite să recunoască starea de mizerie în care trăiau țăranii dependenți. St. Closius, receptorul regal, scuzîndu-se în 1848

¹ C. C. Mușlea, *Protopopul Bratu și fiul său Nicolae*, p. 30, 31.

² Arh. st. Brașov, Tabelele de rectificare pe anul 1846—1847; Act mag., doc. nr. 2447/1848; Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă și închiriere*, inv. red. E. Limona, p. 41 (în mss.).

³ Arh. st. Brașov, Tabele de rectificare pe anul 1846—1847, doc. nr. 2447/1848.

⁴ C. Daicoviciu, *Șt. Pascu... Din istoria Transilvaniei*, vol. I., ed. a II-a, p. 261.

⁵ De altfel, așa-zisele „faceri de bine” prevăzute în urbariile din 1780 și 1819 erau astfel ticluite și formulate, încît să servească tot domnului de pămînt. Astfel se permitea fierberea rachiului în comune, dar numai dacă nu se interzicea aceasta prin vreo decizie gubernală; se permitea vînzarea băuturilor alcoolice, dar țăranii erau obligați să le vîndă orașului și cu prețul stabilit de organele sale, comercializarea lor permițîndu-se numai între 8 noiembrie și 25 decembrie. Să admitem strîngerea jirului și a ghindei din pădurile domeniiale, dar contractele de arendă prevedeau că supușii trebuie să răscumpere dreptul de ghindărit, taxa de răscumpărare fiind doar cu o cincime mai mică decît cea oferită de străini. Se permitea vînzarea cîrnii vitelor lovite, dar numai cu consimțămîntul magistratului. Teoretic se admitea să se macine și la alte mori decît la cele ale orașului, dar cînd își construiau colonii asemenea mori, magistratul le lua pe seama orașului. (Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 5207/1847, 1478/1848, *Contracte de arendă și închiriere*, p. 43 (în mss.), Colecția *Urbarii*; *Rechtslage*... p. 43—46; cf. *Din istoria Transilvaniei*, vol. I., ed. a II-a, p. 261—262).

⁶ C. C. Mușlea, fondul Brau, p. 401.

față de magistrat că nu a putut încasa impozitul regal, spunea : „cea mai mare parte dintre contribuabilii din sate sînt foarte săraci“¹.

O altă împrejurare care a contribuit la intensificarea exploatării țărănilor supuși era administrarea vastelor posesiuni domeniiale de către magistrat, începînd de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, prin arendași. Sistemul posesiunii pămîntului legat de iobăgie și de rînduielele medievale devenea o piedică în calea circulației comerciale și capitaliste moderne, spune Lenin. Economia capitalistă „cere libera circulație comercială a pămîntului, libera lui luare și dare în arendă, potrivit cerințelor pieței, potrivit cerințelor formațiunii economice burgheze“².

Luînd în arendă de la magistrat munții cu păduri bogate în jir, ghindă și vînat, rîurile în care mișunau o mulțime de pești, dreptul de morărit, cîrciumărit, măcelărit, pescuit, vînat, livezile cu tot felul de pomi fructiferi, ogoarele, pășunile, fînăturile, precum și dreptul de a aduna toate contribuțiile bănești sau în natură de la *coloni*³, arendașii erau interesați să obțină cît mai multe produse agricole sau de altă natură, destinate pieței, ca să poată dobîndi și un surplus tot mai mare de bani. Arendașii luau astfel, nu numai o parte mai mare din supramunca iobagiilor, ci chiar și o parte din munca lor necesară, ceea ce însemna, în fond, o intensificare a exploatării țărănilor deoarece cantitatea de produse sporită pe care o luau arendașii pentru plată se producea tot cu aceeași tehnică rudimentară, ducînd la intensificarea muncii țărănilor.

Transformarea pămîntului de către magistrat într-un simplu obiect de comerț și înglobarea lui în capital însemna, de fapt, exercitarea unei exploatări sporite, duble, asupra țărănilor. Pe lîngă achitarea diferitelor forme de rentă în natură, muncă sau bani, strînse de arendași cu tot felul de abuzuri și metode brutale de constrîngere extraeconomică, țărăniile suportau și renta încasată de arendași sub forma taxei de arendare, mărită cu ocazia reînnoirii contractelor de arendă, taxe stoarse în ultima analiză tot prin exploatarea nemiloasă a țărănimii. Între anii 1801 și 1846, cei peste 30 de arendași domeniiali au vîrsat în casa orașului suma de 297 292 florini, drept taxă de arendă. Unii dintre aceștia, ca G. von Closius, von Seulen, S. Litschen, Fr. Clompe au ținut ani în șir în arendă, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, aceleași posesiuni : Satulung, Purcăreni și Zizin. S. Litschen arendase în același timp și posesiunile Zărnești și Bran. N. Mysz a arendat timp de 30 de ani, în același interval, posesiunile Baci, Turcheș și Cernatu. Posesiunea domeniială era pentru ei o întreprindere producătoare de mărfuri pentru piață, o sursă producătoare de plusvaloare.

Introduși la început ca simple unelte ale stăpînului feudal, arendașii posesiunilor brașovene, recrutați dintre negustori, bancheri sau industriași,

¹ Arh. st. Brașov, Act. mag., doc. nr. 3639/1948, *Ind. textilă...*, vol. II/1, p. 293.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, Ed. P.M.R., 1950, p. 126.

³ Arendașii aveau nu numai un rol fiscal în posesiunile arendate, ci și unul politic, administrativ și judecătoresc. Ei se îngrijeau de predarea recruților, asistau pe birăi în probleme de succesiune, își spuneau cuvîntul la alegerea birăilor și juraților, erau asesori în inspecția domeniială (Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă...*, p. 42).

jucau, în preajma anului 1848, un însemnat rol în asigurarea economică, socială și națională a țărănimii dependente. Ei contribuiau totodată la pătrunderea capitalismului în agricultură¹.

Țăranii dependenți, români și maghiari, erau asupriți și pe plan național de patriciatul săsesc, care monopoliza privilegiul tuturor drepturilor politice și civile în Țara Bîrsei.

Cererile înaintate în repetate rânduri magistratului brașovean de către reprezentanții populației românești din Brașov de a li se acorda și românilor drepturi egale pe plan politic și civil cu ale sașilor, în virtutea faptului că reprezentau majoritatea populației în Țara Bîrsei, au fost respinse în mod sistematic. Judecătorul districtului, Wentzel, și senatorul Lassel, care au anchetat în anul 1838 mai multe plângeri ale românilor spuneau: „plîngerile lor merită respinse, cu atât mai mult cu cît sînt neîntemeiate... Ei nu constituie majoritatea populației, cum spun în jalbă, ci sînt mai puțini, așezați în localitățile săsești treptat, ca ciobani, zilieri, lucrători manuali”². Răspunzînd, în anul 1847, unei noi cereri a mai multor locuitori români din Țara Bîrsei de a se bucura de aceleași drepturi civile și politice ca sașii, comunitatea orașului arăta următoarele: „Sașii... sînt îndreptățiți să excludă pe nesași de la exercițiul drepturilor politice pe pămîntul săsesc” pentru că „sașii formează din punct de vedere politic și național un corp închis”. Contestînd dreptul egal al românilor de a cere egalitate de drepturi cu sașii, comunitatea orașului adăuga: „românii nu pot pretinde pe bază legală și pe temelii de drept pozitiv să se bucure de drepturi cetățenești printre sași”³. Printre condițiile⁴ puse în 1847 de comunitatea orașului pentru ca nesașii să poată obține anumite drepturi cetățenești se prevedea și condiția ca solicitantul să fie cetățean liber și să facă dovadă că este proprietar funciar. Țăranii dependenți, nefiind liberi și neavînd proprietate funciară, nu puteau cere, ca atare, astfel de drepturi.

Exploatarea economică a țăranilor dependenți de orașul Brașov se asocia, așadar, și cu asuprirea lor națională de către patriciatul săsesc.

Cercetarea noastră ne duce la cîteva concluzii. În preajma anului 1848, cînd noile forțe de producție capitaliste făceau progrese din ce în ce mai însemnate în Țara Bîrsei, subminînd bazele feudalismului intrate în criză, orașul Brașov se afirmă ca un mare proprietar feudal, care exploata aproape 40 000 de țăranii români și maghiari aflați în cele 26 de sate dependente.

¹ Arh. st. Brașov, *Contracte de arendă...*, p. 41—43, 46—48, 49—57, 60—68, 70—72, p. II; *Istoria României*, vol. II, Ed. Academiei, București, 1964, p. 933.

² *Ind. textilă...*, vol. II/3, p. 437—440.

³ *Ibidem*.

⁴ Aceste condiții erau: 1) solicitantul să declare că cere dreptul cetățenesc săsesc, că vrea să promoveze interesul național și politic săsesc; 2) să facă dovadă că familia locuiește cel puțin de 100 de ani în locul unde solicită dreptul de cetățean; 3) că nu este supus unei jurisdicții străine, că este liber; 4) în ceea ce privește scrisul, cititul, socotitul să facă dovadă că are cunoștințele prescrise sașilor; 5) că posedă limba germană; 6) să depună jurămint de cetățean în limba germană; 7) să facă dovada că a dobîndit în mod legal o proprietate funciară. (*Ind. textilă...*, vol. II/3, p. 437—440).

Țăranii dependenți de orașul Brașov — *coloni* (iobagi), *inquilini* (jeleri), *extranei* (străini) și țigani — erau obligați să facă diferite munci și prestații, să dea dijme din toate produsele, să achite numeroase taxe, strânse de arendașii domeniiali prin tot felul de metode aspre de constrângere extraeconomică.

Dezvoltarea capitalismului în Brașov și Țara Bîrsei, pătrunderea relațiilor capitaliste în satele domeniiale sub diferite forme, în preajma anului 1848, au contribuit la înrăutățirea condițiilor de viață ale țăranilor dependenți, ascuțind contradicțiile sociale și naționale dintre aceștia și patriciatul săsesc.